

KINGA TUCHOLSKA

OSOBOWOŚCIOWE KORELATY WYZNACZNIKÓW KOMPETENCJI TEMPORALNYCH – INTERPRETACJA WYNIKÓW ANALIZY KANONICZNEJ

W prezentowanym projekcie badawczym poszukiwano odpowiedzi na pytanie o zakres i stopień współzależności pomiędzy kompetencjami temporalnymi (ujmowanymi Kwestionariuszem Kompetencji Temporalnych Z. Uchnasta i K. Tucholskiej) a wybranymi wymiarami osobowości, mierzonymi: Kwestionariuszem Poczucia Koherencji SOC-29 A. Antonovsky'ego, Testem Przymiotnikowym ACL H. G. Gougha i A. B. Heilbruna oraz Inwentarzem Osobowości NEO-PI-R P. T. Costy i R. R. McCrae. Zgromadzone w toku badań wyniki 239-osobowej grupy studentów poddano analizie korelacji kanonicznej. Przeprowadzone analizy dały podstawy do dokładnego określenia osobowościowych korelatów kompetencji w przeżywaniu czasu. W świetle prezentowanych badań kompetencje temporalne okazują się zmienną istotną dla diagnozowania adekwatności funkcjonowania i skuteczności działania jednostki.

Słowa kluczowe: kompetencje temporalne, poczucie koherencji, koncepcja siebie, „Wielka Piątka”.

Problematyka czasu psychologicznego obejmuje bardzo różnorodne i złożone kwestie, jak orientacja w czasie (związana z doświadczaniem przemijania i trwania), umiejętność szacowania jego upływu bez instrumentów pomiarowych czy umiejętność jego rachuby. Szczególnie interesujące w tym obszarze tematycznym jest zagadnienie perspektywy czasowej. Pojęcie to oznacza świadomość własnego umiejscowienia na kontinuum temporalnym, obejmującym przeszłość, teraźniejs-

szość i przyszłość (Hoornaert, 1973 – za: Nawrat, 1981). Doświadczanie siebie w trzech wymiarach czasu i zajmowanie określonej postawy względem własnej przeszłości, teraźniejszości i przyszłości stanowiło i wciąż stanowi przedmiot zainteresowań wielu psychologów w Polsce (Nawrat, 1981; Obuchowski, 1987; Zaleski, 1988, 1994; Łukaszewski, 1983; Cycoń, Zaleski, 1998; Sobol, Oleś, 2002; Nosal, Bajcar, 2004; Januszewski, 2005) i na świecie (Kington, 1975; Fraise, 1963; Fraser, 1987; Block, 1990; Zimbardo, Boyd, 1999; Zimbardo, 2002; Lens, 2006).

Potrzeba głębszego, a równocześnie syntetycznego ujęcia kwestii doświadczania poszczególnych wymiarów czasu i postaw wobec nich doprowadziła do ukształtowania pojęcia „kompetencji czasowych”. Termin ten (*time competence*) wprowadził E. L. Shostrom (1968, 1972) na oznaczenie ważnego wskaźnika wyznaczającego dobre funkcjonowanie. W jego przekonaniu kompetencje czasowe danej osoby wyrażają się jej umiejętnością wykrywania współzależności pomiędzy przeszłością, teraźniejszością a przyszłością, a przede wszystkim zdolnością życia pełnią teraźniejszości („tu i teraz”).

Nieco inne ujęcie tego zagadnienia zaproponowali J. Nuttin (1985) oraz jego współpracownik W. Lens (1994, 2006). Stosują oni pojęcie „kompetencje czasowe” w odniesieniu do umiejętności integracji osobistej przeszłości i przyszłości w teraźniejszości. W ich opinii (podobnie jak i według Shostroma) zorientowanie wyłącznie na przeszłość czy przyszłość względnie teraźniejszość, wiąże się z patologią. Psychologicznie właściwe jest według nich doświadczanie ciągłości pomiędzy trzema wymiarami czasu oraz zdolność do czerpania radości z teraźniejszości – będącej pochodną przeszłości, a zarazem wyznaczającej odległą, osobisteście projektowaną przyszłość.

Rozwijając ten nurt poszukiwań Z. Uchnast i K. Tucholska zaproponowali własny sposób rozumienia zagadnienia kompetencji w przeżywaniu wymiarów czasu. W ich przekonaniu kompetencje temporalne (łac. *tempus* – czas psychologiczny), jeśli mają odnosić się do adekwatnego funkcjonowania i rozwoju człowieka, nie mogą zasadzać się jedynie na preferencji któregoś z wymiarów (jak chciał Shostrom) czy określonej ich organizacji (jak postrzega to Lens). Dla ujawnienia się pełni kompetencji temporalnych istotna jest możliwość swobodnego dostępu do każdego z wymiarów czasu (bez nacisku czy presji, np. wspomnień, planów, czy tego, co aktualne, lub też preferencji tylko jednego z wymiarów) oraz umiejętność wykorzystania tkwiących w nich zasobów z uwagi na potrzebę wynikającą z aktualnej sytuacji podmiotu.

W rozumieniu Uchnasta i Tucholskiej (2003; Tucholska, 2005) kompetencje temporalne osoby wyrażają się świadomością własnej przeszłości, terażniejszości oraz przyszłości, pozytywnym do nich ustosunkowaniem oraz korzystaniem z zasobów, jakie stanowią, do efektywnego radzenia sobie w konkretnej sytuacji. Kompetencje te wyrażają się m.in. umiejętnością wyciągania wniosków z błędów i rozmaitych sytuacji z przeszłości, planowaniem bliższej i dalszej przyszłości, umiejętnością cieszenia się chwilą obecną. Tkwią one w naturze każdego człowieka i mogą być rozwijane przez odpowiednie oddziaływania ze strony środowiska oraz kształtowane poprzez aktywność własną. Wiążą się z określonym stylem funkcjonowania osoby (specyficzną organizacją działania) wyznaczonym przez otwartość na terażniejszość („tu i teraz”), która z jednej strony znajduje oparcie i ugruntowanie w akceptowanej przeszłości, a z drugiej strony liczy się z przyszłością i żyje w jej perspektywie (Tucholska, 2005).

I. METODY POMIARU I GRUPA BADANYCH

Do pomiaru tak rozumianych kompetencji w doświadczaniu czasu opracowano Kwestionariusz Kompetencji Temporalnych (KKT) (Uchnast, Tucholska, 2003). Metoda ta składa się z 64 twierdzeń, których treść dotyczy różnych aspektów przeżywania i wartościowania trzech wymiarów czasu (przeszłości, terażniejszości i przyszłości). Badani ustosunkowują się do nich na skali pięciostopniowej typu Likerta. W wyniku badania KKT uzyskuje się sześć wskaźników. Są wśród nich cztery szczegółowe (wyodrębnione na podstawie analizy czynnikowej), tj. Otwartość życiowa (Oż), Sensowność życia (Sż), Nastawienie perspektywne (Np) oraz Akceptacja przeszłości (Ap), oraz dwa sumarycznie uogólnione wskaźniki, do których należą: Akceptacja terażniejszości (At) oraz Kompetencja temporalna (Kt). Wskaźnik At jest sumą wyników w skalach Oż i Sż. Natomiast wskaźnik Kt jest sumą wyników uzyskanych we wszystkich podstawowych czynnikach: Oż, Sż, Np i Ap. Poszczególne skale KKT scharakteryzowano w pełni w publikacji Uchnasta i Tucholskiej (2003), poniżej znajduje się jedynie ich skrótowy opis:

Otwartość życiowa (Oż) – Skala jest miarą otwartości i zdolności do pełnego zaangażowania w to, co niesie chwila bieżąca. Mierzy spontaniczną, naturalną gotowość do obdarzania podstawowym zaufaniem zarówno innych, jak i świata, w którym człowiek żyje.

Sensowność życia (Sż) – Skala mierzy ustosunkowanie do własnego życia, takiego, jakim jawi się ono aktualnie. Daje możliwość pomiaru poczucia ce-

lowości własnego istnienia, odnalezienia własnego miejsca w świecie oraz odczuwania satysfakcji z podejmowanych aktywności.

Akceptacja przeszłości (Ap) – Skala mierzy poczucie sensu minionych doświadczeń i stopień ich akceptacji. Ujmuje postawę względem przeszłości, która umożliwia analizowanie jej bez resentymentów, urazy, gniewu czy poczucia winy i której towarzyszy przekonanie o unikalności, wyjątkowości własnego życia, a co za tym idzie poczucia szacunku do siebie, satysfakcji i spełnienia.

Nastawienie prospektywne (Np) – Skala mierzy przekonanie o możliwości wpływania na kształt własnej przyszłości oraz podejmowanie starań o to, aby była ona pomyślna. Mierzy również stopień zaangażowania i wytrwałości w realizacji wytyczonych sobie celów oraz gotowość do wykorzystywania ku temu dostępnych zasobów.

Akceptacja terażniejszości (At) – Skala mierzy ufną otwartość na bieg zdarzeń życiowych, poznawczą i emocjonalną gotowość do bezpośredniego i możliwie adekwatnego kontaktowania się z otaczającym światem oraz do życia tym, co jest i co może być doświadczane.

Kompetencja temporalna (Kt) – Wskaźnik jest miarą dobrego funkcjonowania i rozwoju człowieka, warunkowanego umiejętnością równoczesnego swobodnego „poruszania się” w trzech wymiarach czasu, w konkretnych sytuacjach zadaniowych. Umiejętność ta ma podstawy w wiedzy o własnej przeszłości, terażniejszości oraz przyszłości i wyraża się w efektywnym korzystaniu z tych zasobów w celu sprostania sytuacji życiowej danej „tu i teraz”. Wysoki wskaźnik Kt oznacza wysoki poziom umiejętności rozpoznawania wyzwań i aktualnych wymagań, jak również własnych możliwości poradzenia sobie z nimi aktualnie lub/i w przyszłości, z uwagi na zdobyte doświadczenia z przeszłości, lub/i podejmowane działania w aspekcie przewidywanej przyszłości.

W prezentowanym projekcie badawczym poszukiwano odpowiedzi na pytanie o zakres i stopień współzależności pomiędzy kompetencjami temporalnymi (ujmowanymi Kwestionariuszem Kompetencji Temporalnych) a wybranymi wymiarami osobowości, mierzonymi za pomocą: Kwestionariusza Poczucia Kohereencji SOC-29 A. Antonovsky’ego, Testu Przymiotnikowego ACL H. G. Gougha i A. B. Heilbruna oraz Inwentarza Osobowości NEO-PI-R P. T. Costy i R. R. McCrae. Dla zachowania przejrzystości wywodu skale te zostaną opisane w dalszej części opracowania.

Zgromadzono dane z badań kwestionariuszowych 239-osobowej grupy studentów uczelni wyższych (uniwersytetów, akademii medycznych i wyższych szkół technicznych). Wśród badanych były 172 kobiety i 67 mężczyzn. Średnia wieku w grupie wyniosła 21 lat.

Przeprowadzone badania empiryczne miały na celu dostarczenie odpowiedzi na pytania o zakres i stopień współzależności pomiędzy kompetencjami temporalnymi a wymiarami reprezentującymi różne aspekty osobowości. Za adekwatny i uzasadniony do tego typu poszukiwań został uznany model badania wielozmiennych zależności za pomocą analizy korelacji kanonicznej. Jest to metoda odpowiednia do wykrywania wielowymiarowych związków między dwoma zbiorami zmiennych, ponieważ doprowadza do ustalenia liczby, znaczenia i stopnia zależności wymiarów, w których zbiory zmiennych są ze sobą powiązane (Nosal, 1987). W analizie kanonu, czyli podstawowego kierunku współzależności, szukana jest para funkcji najlepiej dopasowanej, reprezentującej obydwa zbiory zmiennych w taki sposób, aby korelacja w parze zmiennych kanonicznych była maksymalna. Korelacja kanoniczna (*CR*) informuje o stopniu współzależności pary zmiennych kanonicznych, a dokładnie – o stopniu, w jakim udało się maksymalnie skorelować parę zmiennych. Ważną zaletą analizy kanonicznej jest możliwość oceny procentowego udziału poszczególnych zmiennych wyjściowych w zmiennych kanonicznych. Ładunki kanoniczne informują, które zmienne wyjściowe wnoszą największy wkład do zmiennych kanonicznych. Na tej podstawie można dokonać treściwej interpretacji zmiennych kanonicznych, przeprowadzając hierarchiczną analizę częściowych determinacji. W rezultacie takiej analizy zostają wyodrębnione najsilniej powiązane podzbiory (Nosal, 1987, s. 156). Zastosowanie techniki analizy kanonicznej daje też informację, jaki procent wariancji zmiennych wyjściowych reprezentuje zmienna kanoniczna (współczynnik dopasowania – *Ad*) oraz jaki procent zmienności w danym zbiorze może być wyjaśniany wpływem determinant drugiego zbioru (współczynnik redundancji – *Rd*).

Za pomocą analizy kanonicznej, przeprowadzonej na wynikach z badań wspomnianej grupy studentów przy użyciu pakietu statystycznego SPSS 11.01^{PL}, poszukiwano znaczących statystycznie współzależności pomiędzy czterema podstawowymi wskaźnikami kompetencji temporalnych a następującymi zmiennymi: poczuciem koherencji (mierzonym SOC-29 Antonovsky'ego), koncepcją siebie (badaną testem ACL Gougha i Heilbruna) oraz pięcioma głównymi wymiarami osobowości (ujmowanymi NEO-PI-R Costy i McCrae).

II. KOMPETENCJE TEMPORALNE A POCZUCIE KOHERENCJI

Celem zbadania, czy i ewentualnie jakie współzależności zachodzą pomiędzy kompetencjami temporalnymi a poczuciem koherencji, zastosowano analizę kanoniczną, do której wprowadzono wyniki z badań Kwestionariuszem Kompetencji Temporalnych (KKT) autorstwa Z. Uchnasta i K. Tucholskiej oraz Kwestionariuszem Poczucia Koherencji SOC-29, opracowanym przez A. Antonovsky'ego (por. tab. 1).

Tab. 1. Współzależność pomiędzy wskaźnikami kompetencji temporalnych (KKT) a wskaźnikami koherencji (SOC-29): dane z analizy kanonicznej

Metody i ich skale	Współczynnik	Pary zmiennych kanonicznych		
		1	2	3
KKT:				
Oż – Otwartość życiowa		0,62	0,24	0,48
Sz – Sensowność życia		0,96	-0,20	0,07
Np – Nastawienie prospektywne		0,82	-0,35	-0,37
Ap – Akceptacja przeszłości		0,89	0,37	-0,20
	<i>Ad</i>	69,1%	8,9%	10,4%
	<i>Rd</i>	51,4%	1,4%	0,5%
	<i>CR</i>	0,86	0,40	0,22
	λ -Wilksa	0,20	0,80	0,95
	χ^2	371,58	52,92	11,72
	<i>df</i>	12	6	2
	<i>p</i> <	0,000	0,000	0,003
SOC-29:				
Zr – Poczucie zrozumiałości		0,65	0,41	-0,64
Pz – Poczucie zaradności		0,89	0,45	0,11
Ps – Poczucie sensowności		0,94	-0,35	-0,06
	<i>Ad</i>	69,5%	16,2%	14,3%
	<i>Rd</i>	51,7%	2,6%	0,7%

Metoda SOC-29 mierzy trzy podstawowe, wyróżnione przez Antonovsky'ego, komponenty poczucia koherencji. Są nimi: Poczucie zrozumiałości (Zr), Poczucie zaradności (Pz) i Poczucie sensowności (Ps). W wyniku badania uzyskuje się, oprócz wyżej wymienionych, także wskaźnik ogólny Poczucia koherencji (Pk). Poczucie koherencji według Antonovsky'ego (1995, s. 33) to globalna orientacja życiowa, wyrażająca stopień, w jakim człowiek ma dominujące, trwałe,

choć dynamiczne poczucie pewności, że: bodźce napływające w ciągu życia ze środowiska wewnętrznego i zewnętrznego mają charakter ustrukturuwany, przewidywalny i wytłumaczalny (poczucie zrozumiałości); dostępne są zasoby, które pozwolą mu sprostać wymaganiom stawianym przez te bodźce (poczucie zaradności); wymagania te są dla niego wyzwaniem wartym wysiłku i zaangażowania (poczucie sensowności).

Uzyskane rezultaty świadczą o silnych powiązaniach między kompetencjami temporalnymi a poczuciem koherencji. Zmienne kanoniczne, utworzone na bazie wskaźników kompetencji temporalnych, reprezentują łącznie ponad 88% zmienności w skalach Oż, Sz, Np oraz Ap. Od strony psychometrycznej zwraca uwagę fakt doskonałego dopasowania zmiennych kanonicznych po stronie wskaźników mierzonych przez SOC-29. Trzy zmienne kanoniczne wyjaśniają w sumie (*Ad* łącznie) 100% ich wariancji. Z analizy wysokości współczynników redundancji wynika, że 55% istotnych wyników SOC-29 jest wyjaśniana przez rozkład wyników pochodzących z KKT, natomiast nieco ponad 53% istotnych wyników w metodzie do badania kompetencji czasowych jest wyjaśniana przez rozkład wyników drugiej z nich.

Pierwsza para zmiennych kanonicznych jest skorelowana w stopniu wysokim ($CR = 0,86$). Tak silne powiązanie zbiorów jest miarodajną podstawą do uznania kanonicznej determinacji. Zmienne te tłumaczą bardzo znaczącą część wariancji w przeciwstawnych zbiorach (*Rd* odpowiednio 51,4% i 51,7%). Opisują one związek pomiędzy poczuciem celowości własnego istnienia oraz satysfakcji i spełnienia w obecnej sytuacji życiowej (*Sz*), akceptowaniem minionych doświadczeń (*Ap*) oraz przekonaniem o możliwości wpływania na kształt własnej przyszłości (*Np*) a wysokim poczuciem sensowności (*Ps*) i zaradności (*Pz*), które są wskaźnikami koherencji. Postawa otwartości i akceptacji wobec trzech wymiarów czasu jest więc związana z przekonaniem, że dysponuje się zasobami, dzięki którym można sprostać wymaganiom stawianym przez życie, a równocześnie, że doświadczenia życiowe to wyzwania, których pokonywanie warte jest podjęcia wysiłku i daje satysfakcję.

Druga para zmiennych wyjaśnia niewielką – w porównaniu z poprzednią – część wariancji (*Rd* 1,4% i 2,6%). Obrazuje ona związek pomiędzy pozytywną oceną własnej przeszłości (*Ap*) oraz swobodnym podejściem do planowania przyszłości (*Np*-) a poczuciem zaradności (*Pz*) i zrozumiałości (*Zr*). Współzależności te są jednak stosunkowo niskie ($CR = 0,40$).

Trzecia para skorelowana jest nisko i wyjaśnia stosunkowo mały procent wariacji wyników. Mówi ona o zależności pomiędzy otwartością na to, co przynosi życie (Oż), a poczuciem, że nie kontroluje się napływu bodźców ze środowiska (Zr-). Jednak z uwagi na niską wartość zidentyfikowanych związków należy ją interpretować ostrożnie.

III. KOMPETENCJE TEMPORALNE A KONCEPCJA SIEBIE

Przeprowadzono również badanie mające na celu ustalenie, czy i ewentualnie jakie współzależności zachodzą między kompetencjami temporalnymi a aspektami osobowości ujmowanymi przez Test Przymiotnikowy ACL Gougha i Heilbruna. Metodę ACL (w wersji 37-skalowej) zastosowano do pomiaru tzw. realnego obrazu siebie („jaki jesteś?”).

Aby uzyskać bardziej klarowny obraz ewentualnych związków, analizy przeprowadzono dla każdej z pięciu części testu oddzielnie (tj. skal *modus operandi*, skal potrzeb, tematycznych, analizy transakcyjnej i oryginalności-inteligencji). Umożliwiło to interpretację wyników w specyficznym dla poszczególnych grup skal kontekście teoretycznym.

Poszukiwanie współzależności pomiędzy wynikami w skalach *modus operandi* a poziomem wskaźników kompetencji temporalnych pozwala odpowiedzieć na pytanie, w jakim stopniu na rezultaty uzyskane w KKT mogła mieć wpływ tendencja do opisywania siebie w bardziej lub mniej korzystny sposób, a także – na ile sposób przeżywania czasu wpływa na postrzeganie siebie. Dane z przeprowadzonej analizy kanonicznej przedstawione są w tabeli 2.

W wyniku analizy otrzymano jedną parę zmiennych kanonicznych skorelowanych w sposób umiarkowany. Zmienna utworzona ze skal *modus operandi* wyjaśnia 46,7% wariacji skal wejściowych i 24% wariacji w skalach mierzących kompetencje temporalne. Zmienna kanoniczna utworzona na bazie wskaźników kompetencji temporalnych wyjaśnia prawie 60% ich wariacji i blisko 19% w skalach kontrolnych ACL. Pozytywny obraz siebie (Fav, Unfav-) jest więc wyraźnie związany z poczuciem możliwości wpływania na kształt przyszłości (Np), przekonaniem o sensowności własnego życia, satysfakcji i zadowolenia z obecnej sytuacji, odczuwaniem dobrostanu (Sż) oraz z akceptacją minionych doświadczeń ze względu na ich życiowe znaczenie – nawet, jeśli były trudne i bolesne (Ap).

Tab. 2. Współzależność pomiędzy wskaźnikami kompetencji temporalnych (KKT) a skalami *modus operandi* Testu Przymiotnikowego ACL: dane z analizy kanonicznej

Metody i ich skale	Współczynnik	Para zmiennych kanonicznych
		1
KKT:		
Oż – Otwartość życiowa		0,38
Sz – Sensowność życia		0,86
Np – Nastawienie prospektywne		0,99
Ap – Akceptacja przeszłości		0,72
	<i>Ad</i>	59,3%
	<i>Rd</i>	24,0%
	<i>CR</i>	0,64
	λ -Wilksa	0,57
	χ^2	130,72
	<i>df</i>	16
	<i>p</i> <	0,00
ACL Skale <i>modus operandi</i>:		
No Ckd – Całkowita liczba przymiotn.		0,42
Fav – Liczba przym. pozytywnych		0,90
Unfav – Liczba przym. negatywnych		-0,76
Com – Typowość		0,54
	<i>Ad</i>	46,7%
	<i>Rd</i>	18,9%

Nastawienie badanych, związane z tendencją do ukazywania się w bardziej korzystnym świetle, może mieć wpływ na podwyższenie wyników w skali KKT. Nie jest on jednak duży, biorąc pod uwagę wskaźnik redundancji wynoszący 24%.

Współzależności pomiędzy kompetencjami temporalnymi a wynikami w piętnastu skalach potrzeb prezentuje tabela 3.

Uzyskano cztery pary zmiennych kanonicznych. Pierwsza para charakteryzuje się wysokim współczynnikiem korelacji kanonicznej ($CR = 0,73$) oraz dopasowania ($Ad = 65\%$). Około 19% wyników w skalach potrzeb ACL wyjaśnianych jest przez rozkład wyników w KKT. Zmienne utworzone ze skal potrzeb tłumaczą w sumie 40% wariacji w zakresie kompetencji temporalnych. Należy zwrócić również uwagę na fakt doskonałego dopasowania zmiennych kanonicznych powstałych na bazie wskaźników kompetencji temporalnych ($Ad = 100\%$).

Tab. 3. Współzależność pomiędzy wskaźnikami kompetencji temporalnych (KKT) a skalami potrzeb Testu Przymiotnikowego ACL: dane z analizy kanonicznej

Metody i ich skale	Współczynnik	Pary zmiennych kanonicznych			
		1	2	3	4
KKT:					
Oż – Otwartość życiowa		0,40	-0,56	0,61	-0,39
Sż – Sensowność życia		0,95	-0,22	-0,16	-0,15
Np – Nastawienie perspektywne		0,89	0,33	0,22	-0,24
Ap – Akceptacja przeszłości		0,87	-0,27	0,17	0,39
	<i>Ad</i>	65,0%	13,6%	11,8%	9,6%
	<i>Rd</i>	34,1%	3,9%	1,3%	1,0%
	<i>CR</i>	0,73	0,54	0,34	0,33
	λ -Wilksa	0,27	0,56	0,79	0,89
	χ^2	301,19	131,45	53,57	26,17
	<i>df</i>	60	42	26	12
	<i>p</i> <	0,000	0,000	0,001	0,01
ACL Skale potrzeb:					
Ach – Potrzeba osiągnięć		0,75	0,51	0,01	-0,15
Dom – Potrzeba dominacji		0,80	0,14	-0,01	-0,01
End – Potrzeba wytrwałości		0,59	0,60	0,21	0,02
Ord – Potrzeba porządku		0,47	0,59	0,28	0,17
Int – Potrzeba rozumienia siebie i innych		0,53	0,26	0,47	0,15
Nur – Potrzeba opiekowania się		0,34	-0,11	0,47	-0,45
Aff – Potrzeba afiliacji		0,71	-0,31	0,25	-0,31
Het – Potrzeba kont. z os. płci przeciwnej		0,60	-0,12	0,15	-0,44
Exh – Potrzeba eksponowania siebie		0,44	-0,26	-0,12	-0,27
Aut – Potrzeba autonomii		0,08	-0,16	-0,30	0,24
Agg – Potrzeba agresji		0,10	-0,02	-0,35	0,17
Cha – Potrzeba zmiany		0,11	-0,08	0,01	-0,36
Suc – Potrzeba wsparcia ze strony innych		-0,56	-0,20	0,55	-0,13
Aba – Potrzeba unizmania siebie		-0,74	0,11	0,39	-0,18
Def – Potrzeba uległości		-0,16	0,03	0,43	-0,22
	<i>Ad</i>	26,6%	8,8%	10,1%	6,3%
	<i>Rd</i>	14,5%	2,6%	1,1%	0,7%

Uzyskane dane wskazują, że zachodzi związek między pełnym przeżywaniem czasu w jego trzech wymiarach (akceptacja przeszłości, zadowolenie z teraźniejszości i otwarcie na przyszłość) a zaspokojeniem potrzeb warunkujących dobre

funkcjonowanie na płaszczyźnie zadań życiowych (Dom, Ach, End, Ord) oraz związków z innymi (Aff, Het, Int).

Druga para zmiennych kanonicznych skorelowana jest na poziomie umiarkowanym ($CR = 0,54$). Wyraża ona interesującą współzależność pomiędzy przeżywaniem braku zaufania do otoczenia, ostrożnością i tendencją do dystansowania się w relacjach z innymi (Oż-), a nasileniem potrzeb utrzymywania porządku (Ord) i wytrwałości (End) oraz zdobywania osiągnięć (Ach).

Analiza ładunków kanonicznych kolejnej pary zmiennych wskazuje na to, że otwartość życiowa (Oż) wiąże się z gotowością do nawiązywania kontaktów z innymi, wrażliwością na ich potrzeby (Int), chęcią udzielania wsparcia (Nur), ale także potrzebą doświadczania go ze strony otoczenia (Suc, Def).

Ostatnia para zmiennych – o stosunkowo niskim współczynniku dopasowania (Ad poniżej 10%) i korelacji na poziomie $CR = 0,33$ – obrazuje zależność pomiędzy pozytywnym wartościowaniem przeszłych doświadczeń (Ap) przy braku podstawowej ufności w stosunku do otoczenia (Oż-) a frustracją potrzeb związanych ze sferą kontaktów z innymi (Nur-, Het-) oraz małą potrzebą zmiany i poszukiwania nowych doświadczeń (Cha-). Zależności te są jednak niskie, stąd należy je interpretować ostrożnie.

Współzależność pomiędzy wskaźnikami kompetencji temporalnych a skalami tematycznymi ACL ukazują wyniki analizy kanonicznej zamieszczone w tabeli 4.

Uzyskano dwie pary zmiennych kanonicznych. Współczynniki dopasowania pierwszej pary zmiennych są dosyć wysokie ($Ad = 60,7\%$ i $35,1\%$). Reprezentują więc znaczną część wariacji zmiennych wyjściowych. Około 18% zmienności wyników w skalach tematycznych ACL może być wyjaśnianych przez rozkład wyników w KKT, natomiast 30% istotnych wyników w KKT jest wyjaśnianych przez zmienne osobowościowe ujmowane w skalach ACL.

Współczynnik korelacji kanonicznej pierwszej pary zmiennych jest umiarkowany i wynosi $CR = 0,69$, w drugiej jest on znacznie niższy ($CR = 0,35$). Interpretacja wysokości ładunków kanonicznych pierwszej pary zmiennych nasuwa wnioski o istnieniu współzależności pomiędzy nastawieniem prospektywnym (Np), przy równoczesnym zadowoleniu z obecnej sytuacji (Sż) i pozytywnym ustosunkowaniem do wydarzeń minionych (Ap), a posiadaniem zaufania do siebie (S-Cfd) i poczuciem przystosowania osobistego (P-Adj, Iss, Crs-). Łączą się z tym również kreatywność, przedsiębiorczość i zdecydowanie w działaniu (Cps, Mls, Mas).

Tab. 4. Współzależność między wskaźnikami kompetencji temporalnych (KKT) a skalami tematycznymi Testu Przymiotnikowego ACL: dane z analizy kanonicznej

Metody i ich skale	Współczynnik	Pary zmiennych kanonicznych	
		1	2
KKT:			
Oż – Otwartość życiowa		0,38	-0,44
Sż – Sensowność życia		0,86	-0,50
Np – Nastawienie perspektywne		0,98	0,12
Ap – Akceptacja przeszłości		0,76	-0,28
	<i>Ad</i>	60,7%	13,4%
	<i>Rd</i>	28,9%	1,6%
	<i>CR</i>	0,69	0,35
	λ -Wilksa	0,43	0,82
	χ^2	196,10	46,64
	<i>df</i>	36	24
	<i>p</i> <	0,00	0,004
ACL Skale tematyczne:			
Crs – Gotowość do poradnictwa		-0,38	0,64
S-Cn – Samokontrola		0,12	0,47
S-Cfd – Zaufanie do siebie		0,86	-0,28
P-Adj – Przystosowanie osobiste		0,62	-0,25
Iss – Idealny obraz siebie		0,84	-0,03
Cps – Osobowość twórcza		0,49	-0,08
Mls – Zdolności przywódcze		0,75	0,35
Mas – Skala męskości		0,54	-0,20
Fem – Skala kobiecości		0,27	0,04
	<i>Ad</i>	35,1%	10,4%
	<i>Rd</i>	16,7%	1,3%

Brak akceptacji terażniejszości (Oż-, Sż-) nie ma tak wyraźnych korelatów osobowościowych, co obrazuje druga para zmiennych. Ujawnił się w niej związek wspomnianych wyżej wskaźników ze zwiększoną potrzebą samokontroli (S-Cn) oraz wzrostem gotowości do poradnictwa (Crs). Jest on jednak stosunkowo słaby.

Wyniki badania współzależności pomiędzy skalami analizy transakcyjnej a kompetencjami temporalnymi ukazuje tabela 5.

Tab. 5. Współzależność pomiędzy wskaźnikami kompetencji temporalnych (KKT) a skalami analizy transakcyjnej Testu Przymiotnikowego ACL: dane z analizy kanonicznej

Metody i ich skale	Współczynnik	Pary zmiennych kanonicznych	
		1	2
KKT:			
Oż – Otwartość życiowa		0,37	0,71
Sż – Sensowność życia		0,90	0,37
Np – Nastawienie prospektywne		0,93	-0,09
Ap – Akceptacja przeszłości		0,84	0,16
	<i>Ad</i>	63,1%	16,9%
	<i>Rd</i>	26,3%	2,6%
	<i>CR</i>	0,65	0,39
	λ -Wilksa	0,48	0,82
	χ^2	171,92	46,49
	<i>df</i>	20	12
	<i>p</i> <	0,000	0,000
ACL Skale analizy transakcyjnej:			
CP – Krytyczny Rodzic		0,10	-0,49
NP – Opiekunyczny Rodzic		0,81	0,06
A – Dorosły		0,81	-0,36
FC – Wolne Dziecko		0,55	0,72
AC – Adaptowane Dziecko		-0,91	0,14
	<i>Ad</i>	49,2%	18,3%
	<i>Rd</i>	20,5%	2,8%

Uzyskano dwie pary zmiennych kanonicznych. Współczynnik korelacji kanonicznej pierwszej pary jest umiarkowany i wynosi $CR = 0,65$, natomiast współczynnik dopasowania (*Ad*) sięga 50% i więcej. Zmienne te wyjaśniają po około 20% wariacji wyników w przeciwstawnych zbiorach ($Rd = 26,3\%$ i $20,5\%$). Interpretując ujawnioną współzależność należy wnioskować, że poczucie zadowolenia z terażniejszości (Sż), pozytywne nastawienie na przyszłość (Np) oraz akceptacja przeszłości (Ap) łączy się z emocjonalną dojrzałością (AC-). Wiąże się one również z cechami, które charakteryzują Dorosłego (A) i Opiekunczego Rodzica (Np), czyli osobę autonomiczną, kierującą się rozumą, a jednocześnie życzliwie nastawioną do otoczenia oraz potrafiącą przyjmować odpowiedzialność za innych.

Druga para zmiennych kanonicznych – o znacznie niższych współczynnikach dopasowania ($Ad = 16,9\%$ i $18,3\%$) i korelacji kanonicznej ($CR = 0,39$) – ujawnia związek między otwartością życiową (Oż) a swobodą w sposobie bycia, spontanicznością czy nawet tendencją do zachowań impulsywnych (FC), a także ufnością w stosunku do innych oraz gotowością do akceptowania ich słabości (CP-). Zależności te, jako niezbyt silne, winno się jednak traktować ostrożnie.

Współzależności pomiędzy wskaźnikami kompetencji temporalnych a wynikami w skalach oryginalności-inteligencji testu ACL, zbadane przy zastosowaniu analizy kanonicznej, przedstawione są w tabeli 6.

Tab. 6. Współzależność pomiędzy wskaźnikami kompetencji temporalnych (KKT) a skalami oryginalności-inteligencji Testu Przymiotnikowego ACL: dane z analizy kanonicznej

Metody i ich skale	Współczynnik	Pary zmiennych kanonicznych	
		1	2
KKT: Oż – Otwartość życiowa Sz – Sensowność życia Np – Nastawienie propektywne Ap – Akceptacja przeszłości		0,55	-0,70
		0,93	-0,15
		0,92	0,20
		0,85	0,06
	<i>Ad</i>	68,2%	14,1%
	<i>Rd</i>	14,7%	1,8%
	<i>CR</i>	0,47	0,36
	λ -Wilksa	0,68	0,87
	χ^2	90,30	33,55
	<i>df</i>	16	9
	<i>p</i> <	0,000	0,000
	ACL Skale Oryginalności – Inteligencji: A-1 – Wysoka oryg. – niska intelig. A-2 – Wysoka oryg. – wysoka intelig. A-3 – Niska oryg. – niska intelig. A-4 – Niska oryg. – wysoka intelig.		-0,34
		-0,48	0,11
		0,81	-0,56
		0,74	0,63
<i>Ad</i>		38,7%	18,9%
<i>Rd</i>		8,3%	2,4%

Dwie pary zmiennych kanonicznych obrazują związki pomiędzy nimi. Ich współczynniki korelacji kanonicznej są niewysokie ($CR = 0,47$ i $CR = 0,36$). W sumie 16,5% wariancji wyników w KKT jest wyjaśnianych przez rozkład wy-

ników w skalach A-1 – A-4, natomiast 10,7% zmienności wyników w omawianych skalach ACL może być wyjaśnianych w odniesieniu do rezultatów uzyskanych w skali badającej ustosunkowanie do wymiarów czasu.

Pierwsza para ujawnia umiarkowaną współzależność pomiędzy dodatnim bilansowaniem życia, umiejętnością wyciągania wniosków z minionych doświadczeń (Ap), zadowoleniem z obecnej sytuacji życiowej (Sz) oraz otwarciem na to, co przyniesie przyszłość (Np), a niską oryginalnością. W koncepcji Welsha wyraża się ona gotowością do planowania i podejmowania wysiłku dla osiągnięcia wyznaczonych sobie celów (A-4) oraz wytrwałością w działaniu, a także wyrozumiałością w stosunku do innych (A-3).

Druga para ma znacznie mniejsze znaczenie z uwagi na nikły procent wyjaśnianej wariancji (*Rd* około 2%) i stosunkowo niewysokie korelacje zmiennych wyjściowych ze zmiennymi kanonicznymi (*Ad* około 14% i 19%). Mówi ona o współzależności pomiędzy zachowywaniem dystansu w stosunku do otoczenia i aktualnych wydarzeń (Oż-) a zdolnościami w zakresie dokonywania analizy i syntezy oraz tendencją do drobiazgowego planowania działań (A-3-, A-4).

IV. KOMPETENCJE TEMPORALNE A PIĘĆ GŁÓWNYCH WYMIARÓW OSOBOWOŚCI

W celu ustalenia ewentualnych współzależności pomiędzy ustosunkowaniem do czasu w jego trzech dymensjach a głównymi wymiarami osobowości zastosowano analizę kanoniczną wyników z badań Kwestionariuszem Kompetencji Temporalnych (KKT) oraz Zmodyfikowanym Inwentarzem Osobowości NEO (NEO-PI-R)¹. Metoda NEO-PI-R pozwala na ujęcie pięciu podstawowych czynników osobowości: Neurotyczności, Ekstrawertyczności, Otwartości, Ugodowości i Sumienności, a w każdym z nich – ustalenie sześciu podwymiarów. Aby uzyskać bardziej przejrzysty obraz ewentualnych związków, analizy kanoniczne przeprowadzono dla każdego wymiaru oddzielnie (por. tab. 7-11).

Pierwsza skala – Neurotyczność – pozwala badać sześć wskaźników niedojrzałego funkcjonowania emocjonalnego. Wielowymiarowość ich związków z kompetencjami temporalnymi obrazują dane liczbowe zamieszczone w tabeli 7.

¹ Prezentując wyniki NEO-PI-R, odwołuję się do takich nazw skal i ich podskal, jak przetłumaczyła je B. Majczyna w publikacji Costy i McCrae (2005).

Tab. 7. Współzależność pomiędzy wskaźnikami kompetencji temporalnych (KKT) a wskaźnikami neurotyczności (NEO-PI-R): dane z analizy kanonicznej

Metody i ich skale	Współczynnik	Pary zmiennych kanonicznych			
		1	2	3	4
KKT:					
Oż – Otwartość życiowa		0,49	-0,46	0,31	0,67
Sż – Sensowność życia		0,95	0,01	-0,29	0,13
Np – Nastawienie prospektywne		0,82	0,49	0,16	0,25
Ap – Akceptacja przeszłości		0,93	-0,21	0,17	-0,25
	<i>Ad</i>	67,1%	12,4%	5,8%	14,7%
	<i>Rd</i>	40,7%	2,1%	0,4%	0,7%
	<i>CR</i>	0,78	0,42	0,27	0,21
	λ -Wilkksa	0,29	0,73	0,88	0,96
	χ^2	289,09	72,82	28,58	10,57
	<i>df</i>	24	15	8	3
	<i>p</i> <	0,000	0,000	0,000	0,014
NEO-PI-R Skala Neurotyczności:					
N1 – Lęk		-0,62	0,47	0,05	0,14
N2 – Agresywna wrogość		-0,53	0,31	-0,67	-0,34
N3 – Depresyjność		-0,95	0,09	0,06	0,15
N4 – Nadmierny samokrytycyzm		-0,67	0,21	0,05	0,57
N5 – Impulsywność		-0,31	-0,28	-0,75	0,27
N6 – Nadwrażliwość		-0,86	-0,31	0,03	-0,05
	<i>Ad</i>	47,6%	9,0%	16,9%	9,2%
	<i>Rd</i>	28,8%	1,6%	1,3%	0,4%

Uzyskano cztery pary zmiennych kanonicznych. Współczynnik dopasowania zmiennych kanonicznych, utworzonych z puli wskaźników kompetencji czasowych, wynosi 100%. Współzależność pomiędzy skalami KKT a podwymiarami neurotyczności jest duża i sięga odpowiednio 44% i 32% wyjaśnianej wariancji.

Pierwsza para zmiennych skorelowana jest w stopniu wysokim ($CR = 0,78$). Wskazuje ona na silną współzależność między odczuwaniem satysfakcji z obecnej sytuacji życiowej (Sż), pozytywnym odniesieniem do minionych doświadczeń (Ap) oraz nastawieniem na przyszłość (Np) a niską depresyjnością – rozumianą jako skłonność do doświadczania negatywnych emocji, np. poczucia smutku, osamotnienia (N3-), niskim poziomem niepokoju i brakiem skłonności do zamartwiania się (N1-) czy tendencji do reagowania nadmiernym samokrytycyzmem (N4-) i napięciem w warunkach przeciążenia (N6-).

Druga para zmiennych kanonicznych ($CR = 0,42$) opisuje związek, który zachodzi pomiędzy tendencją do planowania oraz nastawienia na realizację wytyczonych celów (Np) przy braku podstawowej ufności (Oż-) a skłonnościami do doświadczania niepokoju, zwiększonej pobudliwości i do zamartwiania się (N1-). Towarzyszyć temu może skłonność do irytacji (N2-) oraz zdolność mobilizowania sił w sytuacjach trudnych (N6-).

Kolejna para zmiennych kanonicznych – o niskim, ale istotnym statystycznie współczynniku korelacji – przedstawia powiązanie między brakiem poczucia satysfakcji i spełnienia w życiu (Sż-) a tendencją do kontrolowania własnych pragnień i impulsów (N5-). Widoczna jest również współzmiennność między otwartością na to, co niesie chwila obecna, ufnością wobec otoczenia (Oż) a pogodnym usposobieniem i brakiem wrogich tendencji (N2-).

Ostatnia para zmiennych – o stosunkowo niskim współczynniku dopasowania (Ad odpowiednio 14,7% i 9,2%) i korelacji rzędu $CR = 0,21$ – ukazuje dość zaskakujący związek między otwartością życiową (Oż), która wyraża się gotowością do spontanicznego wchodzenia w szczerze, bezpośrednie kontakty z innymi, a nasilonym samokrytycyzmem (N4). Zależności te jednak nie są mocne i należy je interpretować ostrożnie.

Dokonane niżej analizy dotyczą współzależności pomiędzy kompetencjami temporalnymi a wynikami w sześciu podskalach Ekstrawertyczności. Uzyskane dane przedstawiono w tabeli 8.

Cztery pary zmiennych obrazują związki pomiędzy omawianymi wymiarami. Zwraca uwagę doskonałe dopasowanie zmiennych utworzonych po stronie podwymiarów Ekstrawertyczności ($Ad = 100\%$). Dopasowanie zmiennych kanonicznych reprezentujących wskaźniki kompetencji czasowych sięga blisko 70%. Prawie 34% wariancji wyników w Ekstrawertyczności wyjaśnianych jest przez układ wyników w KKT, a około 20% istotnych wyników w KKT jest wyjaśnianych przez rozkład wyników w omawianej skali NEO-PI-R.

Pierwsza para zmiennych kanonicznych pozwala zaobserwować współzależność pomiędzy odczuwaniem satysfakcji z dotychczasowego przebiegu własnego życia (Ap), zadowolenia z sytuacji obecnej (Sż) oraz posiadaniem widoków na pomyślną przyszłość (Np) a dobrym samopoczuciem i odczuwaniem pozytywnych emocji, takich jak radość, poczucie szczęścia, optymizm (E6). Towarzyszy temu gotowość do wchodzenia w bliskie, serdeczne relacje z innymi (E1), związana jednak z tendencjami dominacyjnymi (E3).

Tab. 8. Współzależność pomiędzy wskaźnikami kompetencji temporalnych (KKT) a wskaźnikami ekstrawertyczności (NEO-PI-R): dane z analizy kanonicznej

Metody i ich skale	Współczynnik	Pary zmiennych kanonicznych			
		1	2	3	4
KKT:					
Oż – Otwartość życiowa		0,70	-0,44	0,15	0,54
Sż – Sensowność życia		0,94	0,01	-0,10	-0,33
Np – Nastawienie perspektywne		0,84	0,53	0,02	0,06
Ap – Akceptacja przeszłości		0,78	-0,04	0,51	-0,36
	<i>Ad</i>	36,9%	13,8%	8,6%	9,9%
	<i>Rd</i>	17,1%	1,6%	0,7%	0,4%
	<i>CR</i>	0,68	0,34	0,28	0,20
	λ -Wilksa	0,42	0,78	0,89	0,96
	χ^2	201,37	57,06	28,53	9,36
	<i>df</i>	24	15	8	3
	<i>p</i> <	0,000	0,000	0,000	0,025
NEO-PI-R					
Skala Ekstrawertyczności:		0,75	-0,26	0,29	0,49
E1 – Serdeczność		0,40	-0,09	0,31	0,16
E2 – Towarzystwo		0,73	0,33	0,33	-0,46
E3 – Asertywność		0,47	0,73	-0,30	0,31
E4 – Aktywność		0,21	0,10	-0,00	0,12
E5 – Poszukiwanie doznań		0,83	-0,32	-0,37	-0,10
E6 – Emocjonalność w zakresie reakcji pozytywnych	<i>Ad</i>	67,4%	12,0%	7,3%	13,3%
	<i>Rd</i>	31,2%	1,4%	0,6%	0,5%

Kolejna para ukazuje niezbyt nasilony związek pomiędzy skłonnością do wybiegania myślami w przyszłość i pragnieniem, by była ona jak najbardziej pomyslna (Np), obciążoną jednak brakiem podstawowego zaufania do tego, co może przynieść (Oż-), a dużą potrzebą aktywności. Uwidacznia się tu skłonność, by rozładowywać negatywne emocje (E6-) poprzez działanie (E4) oraz kontrolowanie innych (E3).

Trzecia para zmiennych obrazuje współzależność pomiędzy pozytywną oceną własnej przeszłości (Ap) a łatwością nawiązywania serdecznych kontaktów (E1, E2) i asertywnością (E3). Postawie takiej towarzyszy niechęć do angażowania się w konkretne działania (E4-) oraz wyraźny spadek pozytywnych emocji (E6-). Omawiana współzależność jest jednak stosunkowo niska ($CR = 0,28$).

Ostatnia dająca się uchwycić współzależność zachodzi między postawą ufności w stosunku do innych (Oż) a zdolnością do nawiązywania ciepłych relacji interpersonalnych (E1, E3-).

Za pomocą analizy kanonicznej ustalono również związki pomiędzy kompetencjami temporalnymi a sześcioma podwymiarami Otwartości, mierzonymi za pomocą NEO-PI-R (tab. 9).

Tab. 9. Współzależność pomiędzy wskaźnikami kompetencji temporalnych (KKT) a wskaźnikami otwartości (NEO-PI-R): dane z analizy kanonicznej

Metody i ich skale	Współczynnik	Para zmiennych kanonicznych
		1
KKT: Oż – Otwartość życiowa Sż – Sensowność życia Np – Nastawienie propektywne Ap – Akceptacja przeszłości		-0,13
		-0,28
		-0,81
		-0,11
	<i>Ad</i>	19,1%
	<i>Rd</i>	2,4%
	<i>CR</i>	0,35
	λ -Wilksa	0,80
	χ^2	58,82
	<i>df</i>	24
	<i>p</i> <	0,001
NEO-PI-R Skala Otwartości: O1 – Wyobraźnia O2 – Estetyka O3 – Uczucia O4 – Działanie O5 – Idee O6 – Wartości		-0,05
		-0,55
		-0,71
		0,10
		-0,70
		0,16
	<i>Ad</i>	22,3%
	<i>Rd</i>	2,8%

Tylko jedna para zmiennych kanonicznych wyjaśnia istniejące między dwoma pulami zmiennych związki. Korelacja zachodząca między nimi wynosi 0,35; jest więc niska. Współczynnik dopasowania zmiennych kanonicznych po stronie wskaźników kompetencji czasowych wynosi 19,1%, zaś w podwymiarami Otwar-

tości jest on równy 22,3%. Wyniki w skalach mierzących podwymiary „Wielkiej Piątki” wyjaśniają 2,8% wariacji wyników w zakresie kompetencji czasowych, wśród których najwyższą korelację ze zmienną kanoniczną ma skala NP.

Interpretacja wysokości ładunków kanonicznych nasuwa wniosek, że zachodzi związek pomiędzy brakiem otwartości na to, co przyniesie przyszłość (Np-), a niską wrażliwością na stany emocjonalne innych (O3-), małą dociekliwością i kreatywnością oraz niskim poziomem potrzeb poznawczych (O5-) czy estetycznych (O2-).

Wyniki badania współzależności między ustosunkowaniem do trzech wymiarów czasu a podwymiarami Ugodowości przedstawia tabela 10.

Tab. 10. Współzależność między wskaźnikami kompetencji temporalnych (KKT) a wskaźnikami ugodowości (NEO-PI-R): dane z analizy kanonicznej

Metody i ich skale	Współczynnik	Pary zmiennych kanonicznych	
		1	2
KKT:			
Oż –Otwartość życiowa		0,99	-0,12
Sż – Sensowność życia		0,57	0,50
Np – Nastawienie prospektywne		0,53	0,81
AP – Akceptacja przeszłości		0,56	0,17
	<i>Ad</i>	47,3%	23,7%
	<i>Rd</i>	29,2%	4,5%
	<i>CR</i>	0,79	0,44
	λ -Wilksa	0,30	0,78
	χ^2	279,94	56,88
	<i>df</i>	24	15
	<i>p</i> <	0,000	0,000
NEO-PI-R Skala Ugodowości:			
U1 – Zaufanie		0,96	-0,21
U2 – Prostolinijność		0,08	-0,52
U3 – Altruizm		0,29	0,52
U4 – Ustępliwość		0,34	-0,07
U5 – Skromność		-0,21	-0,64
U6 – Skłonność do rozczulania się		0,22	-0,07
	<i>Ad</i>	20,3%	16,6%
	<i>Rd</i>	12,5%	3,2%

Analiza danych wskazuje, że dwie pary zmiennych kanonicznych wyjaśniają związki między wynikami w skalach KKT i Ugodowości. Zmienne utworzone z podskal Ugodowości wyjaśniają 37% ich wariancji i blisko 33,7% wariancji w skalach KKT. Zmienne utworzone na bazie wskaźników kompetencji czasowych wyjaśniają 71% ich wariancji i prawie 15,7% zmienności w podskalach Ugodowości.

Interpretując zależności ujawnione w pierwszej parze okazuje się, że w istotny sposób powiązana jest postawa spontanicznej otwartości na świat i innych (Oż) z przekonaniem co do ich uczciwości i brakiem poczucia zagrożenia (U1).

Druga para zmiennych, skorelowana na umiarkowanym poziomie, ujawnia związek pomiędzy nastawieniem na realizację wytyczonych celów, popartą przeświadczeniem o możliwości pomyślnego kształtowania własnej przyszłości (Np), a tendencją do posiadania wygórowanego mniemania o sobie (U5-) i możliwości skutecznego oddziaływania na otoczenie (U2-). Co ciekawe, równocześnie towarzyszy temu zdolność dostrzegania potrzeb innych i gotowość niesienia im pomocy (U3).

Obraz wzajemnych zależności pomiędzy kompetencjami temporalnymi a ostatnim wymiarem osobowości w modelu „Wielkiej Piątki” – czyli Sumiennością – ustalony za pomocą analizy kanonicznej, przedstawia tabela 11.

Wspomniane współzależności opisują dwie pary zmiennych kanonicznych. Współczynniki korelacji wynoszą odpowiednio: $CR = 0,77$ dla pierwszej pary oraz $CR = 0,37$ dla drugiej z nich. Zmienne utworzone ze wskaźników KKT wyjaśniają łącznie 50,5% wariancji w skalach Oż, Sz, Np i Ap. Współczynnik dopasowania (Ad) w podskalach Sumienności wynosi 54%. Wyniki w KKT wyjaśniane są w ponad 28% przez istotne wyniki w NEO-PI-R, natomiast współczynnik redundancji w przeciwległej grupie zmiennych wynosi 25%.

Pierwsza para zmiennych kanonicznych opisuje silny związek pomiędzy negatywnym ustosunkowaniem do własnej przeszłości (Ap-), terażniejszości (Sz-) i przyszłości (Np-) a brakiem zaangażowania w pracę, niskim poziomem ambicji (S4-) oraz tendencją do porzucania zadań przed ich ukończeniem (S5-). Taka postawa związana jest z poczuciem bezradności i braku kompetencji (S1-).

Druga para zmiennych wyjaśnia znacznie mniejszy procent wariancji wyników w przeciwstawnych pulach zmiennych (Rd odpowiednio 1,4% i 1,1%). Odnosi się ona do współzależności pomiędzy pozytywną oceną własnych dokonań w przeszłości (Ap) a brakiem zdyscyplinowania (S2-). Satysfakcja z przebiegu

własnego życia w przeszłości towarzyszy przeświadczeniu o możliwości porażenia sobie z wyzwaniami losu (S1-).

Tab. 11. Współzależność pomiędzy wskaźnikami kompetencji temporalnych (KKT) a wskaźnikami sumienności (NEO-PI-R): dane z analizy kanonicznej

Metody i ich skale	Współczynnik	Pary zmiennych kanonicznych	
		1	2
KKT:			
Oż – Otwartość życiowa		-0,15	-0,12
Sż – Sensowność życia		-0,61	0,08
Np – Nastawienie prospektywne		-0,95	-0,09
Ap – Akceptacja przeszłości		-0,55	0,62
	<i>Ad</i>	40,2%	10,3%
	<i>Rd</i>	23,9%	1,4%
	<i>CR</i>	0,77	0,37
	λ -Wilksa	0,33	0,81
	χ^2	257,99	47,98
	<i>df</i>	24	15
	<i>p</i> <	0,000	0,000
NEO-PI-R Skala Sumienności:			
S1 – Kompetencja		-0,83	0,37
S2 – Skłonność do utrzymywania porządku		-0,42	-0,42
S3 – Obowiązkowość		-0,56	-0,04
S4 – Dążenie do osiągnięć		-0,94	-0,30
S5 – Samodyscyplina		-0,70	0,04
S6 – Rozwaga		-0,45	0,27
	<i>Ad</i>	45,8%	8,1%
	<i>Rd</i>	27,3%	1,1%

Pewną formę syntetycznego ujęcia wniosków z powyższych analiz może stanowić interpretacja wyników z analizy korelacji kanonicznej pomiędzy czterema wskaźnikami kompetencji czasowych a uogólnionymi wskaźnikami stosowanych w badaniach metod SOC-29 oraz NEO-PI-R (por. tab. 12).

Cztery pary zmiennych kanonicznych obrazują istotne na poziomie statystycznym związki pomiędzy kompetencjami czasowymi i wymiarami reprezentującymi różne aspekty osobowości. Współczynnik dopasowania po stronie wskaźników mierzonych przez KKT wynosi 100%, natomiast w drugiej macierzy

$Ad = 74,3\%$. W sumie 60,2% istotnych wyników w skali do badania kompetencji czasowych może być wyjaśniana układem wyników w puli testów dobranej tak, jak zostało to przedstawione powyżej.

Tab. 12. Współzależność pomiędzy wskaźnikami kompetencji temporalnych (KKT) a ogólnymi wskaźnikami stosowanych metod (SOC-29, NEO-PI-R): dane z analizy kanonicznej

Metody i ich skale	Współczynnik	Pary zmiennych kanonicznych			
		1	2	3	4
KKT:					
Oz – Otwartość życiowa		0,58	-0,50	-0,64	-0,03
Sz – Sensowność życia		0,92	-0,10	0,20	-0,33
Np – Nastawienie perspektywne		0,89	0,43	-0,14	-0,08
Ap – Akceptacja przeszłości		0,89	-0,24	0,28	0,28
	<i>Ad</i>	68,9%	12,4%	13,8%	4,9%
	<i>Rd</i>	52,6%	5,4%	2,0%	0,2%
	<i>CR</i>	0,87	0,66	0,38	0,21
	λ -Wilksa	0,11	0,46	0,82	0,96
	χ^2	514,74	180,43	47,39	10,46
	<i>df</i>	28	18	10	4
	<i>p</i> <	0,000	0,000	0,000	0,003
Wskaźniki uogólnione:					
Pk – Poczucie koherencji (SOC-29)		0,92	-0,20	0,12	0,14
N – Neurotyczność (NEO-PI-R)		-0,80	0,11	-0,32	-0,30
E – Ekstrawersja (NEO-PI-R)		0,67	-0,03	-0,24	-0,47
O – Otwartość na dośw. (NEO-PI-R)		0,16	0,21	-0,19	0,07
U – Ugodowość (NEO-PI-R)		0,21	-0,39	-0,73	0,37
S – Sumienność (NEO-PI-R)		0,53	0,68	-0,15	0,40
	<i>Ad</i>	43,2%	10,2%	10,9%	10,0%
	<i>Rd</i>	33,0%	4,4%	1,6%	0,4%

Pierwsza para zmiennych skorelowana jest na wysokim poziomie $CR = 0,87$, co oznacza, że istnieją mocne podstawy do uznania kanonicznej determinacji. Zachodzi ona pomiędzy pozytywnym ustosunkowaniem do czasu w jego trzech wymiarach a wysokim poczuciem koherencji (Pk), zrównoważeniem emocjonalnym (N-), ekstrawertycznością (E) i sumiennym podejściem do pracy i obowiązków życiowych (S).

Uszczegóławiając powyższe wnioski, można stwierdzić – używając sformułowań Antonovsky'ego – iż dysponowanie wysokim poziomem kompetencji temporalnych związane jest z orientacją życiową bazującą na przekonaniu, że to, co napływa ze środowiska – wszelkie bodźce, informacje i zdarzenia, nawet trudne do przyjęcia – ma charakter ustrukturyzowany, przewidywalny i „wytlumaczalny”. Towarzyszy temu przeświadczenie o posiadaniu zasobów, które pozwolą sprostać wymaganiom otoczenia, oraz staranie, aby sobie z nimi poradzić. Optymalne funkcjonowanie w płaszczyźnie czasu wiąże się również ze zrównoważeniem emocjonalnym. Brak symptomów neurotyczności (N-), wyrównanie nastroju i zrelaksowany sposób bycia dają podstawy do dobrego radzenia sobie ze stresem. Przyjazne nastawienie do otoczenia, optymizm życiowy, towarzyskość, wysoki poziom aktywności – charakterystyczne dla ekstrawertyczności (E) – są, jak ukazują powyższe dane, także współzależne z posiadaniem kompetencji czasowych. Podobnie jak stosunek do pracy i obowiązków – wyrażający się wysokim stopniem motywacji, zorganizowaniem, wytrwałością w działaniu zorientowanym na cel (S). Podsumowując, w świetle danych z analizy kanonicznej wysoki poziom kompetencji temporalnych jest współzmienny z dobrym funkcjonowaniem w sferze kontaktów międzyludzkich oraz zadań życiowych, z pozytywnym stosunkiem do siebie, własnym rozwojem i doświadczeń życiowych.

Analiza wielkości ładunków kanonicznych drugiej pary zmiennych ($CR = 0,66; p < 0,000$) świadczy o umiarkowanej współzależności zachodzącej pomiędzy tendencją do wycofywania się z aktywnego życia i bliskich kontaktów z otoczeniem, w związku z brakiem zaufania i poczucia bezpieczeństwa (Oż-) oraz tworzeniem w wyobraźni wizji lepszej przyszłości (Np-), a sumiennością w pracy (S).

Trzecia para zmiennych opisuje współzależność pomiędzy brakiem otwartości na otoczenie i pozostawaniem w dystansie nawet w stosunku do osób bliskich (Oż-) a przejawianą w sferze myśli, uczuć i działań postawą antagonizmu w stosunku do innych (U-). Na poziomie poznawczym brak ugodowości wiąże się z przekonaniem, że nie można innym zaufać; na poziomie emocjonalnym – niewrażliwością, oschłością bądź obojętnością na ich sprawy; na poziomie behawioralnym – zachowaniami rywalizacyjnymi czy agresywnymi.

Ostatnia para zmiennych wyjaśnia najmniejszy procent wariacji wyników i prezentuje niski poziom korelacji kanonicznej. Ujawnia ona związek między niezadowolaniem z obecnej sytuacji (Sż-) a pozytywnym ustosunkowaniem do przeszłości (Ap) a niskim poziomem cech ekstrawertywnych i brakiem neuro-

tyczności (E-, N-), ugodowością (U) oraz odpowiedzialnym podejściem do obowiązków życiowych (S).

V. WPLYW WYBRANYCH ZMIENNYCH PSYCHOLOGICZNYCH NA KOMPETENCJE TEMPORALNE – KU SYNTEZIE

Zestawienie (por. tab. 13), dokonane na podstawie porównania wysokości sum współczynników redundancji z poszczególnych analiz kanonicznych, informuje o tym, jaki procent wariancji w zakresie czterech wskaźników mierzonych KKT może być wyjaśniany przez wpływ statystyczny poszczególnych zmiennych, ujmowanych przez ACL, SOC-29 oraz NEO-PI-R².

Tab. 13. Wpływ statystyczny poszczególnych rodzajów zmiennych na kompetencje temporalne: zestawienie hierarchiczne na podstawie procentu wariancji wyników w KKT wyjaśnianej wysokością współczynnika redundancji (*Rd*) przez poszczególne zmienne osobowościowe

Zmienne	Liczba zmiennych	Procent wyjaśnianej wariancji
Poczucie koherencji (SOC-29)	3	53,3
Podskale Neurotyczności (NEO-PI-R)	6	43,9
Skale potrzeb (ACL)	15	40,3
Podskale Ugodowości (NEO-PI-R)	6	33,7
Skale tematyczne (ACL)	9	30,5
Skale analizy transakcyjnej (ACL)	5	28,9
Podskale Sumienności (NEO-PI-R)	6	25,3
Skale <i>modus operandi</i> (ACL)	4	24,0
Podskale Ekstrawertyczności (NEO-PI-R)	6	19,8
Skale oryginalności–inteligencji (ACL)	4	16,5
Podskale Otwartości (NEO-PI-R)	6	2,4

² Należy pamiętać, iż danych procentowych zawartych w tabeli nie można sumować, gdyż między zmiennymi, które potraktowano tu jako zmienne niezależne, zachodzą istotne związki (posiadają one wariancję wspólną).

Poszczególne rodzaje zmiennych wyjaśniają od 2,4% do 53,3% wariacji w czterech wskaźnikach kompetencji temporalnych. Największy procent zmienności wyników w zakresie skal mierzonych Kwestionariuszem Kompetencji Temporalnych wyjaśnia stopień poczucia koherencji (Pk). Również bardzo znaczący (43,9% wyjaśnianej wariacji) jest też maksymalny możliwy wpływ zmiennej neurotyczności na wyniki w KKT (sześć podskal Neurotyczności w NEO-PI-R). Wyniki w skalach potrzeb metody ACL wyjaśniają około 40% zmienności rezultatów w zakresie wskaźników kompetencji temporalnych. Wymiar Ugodowości wyjaśnia prawie 34% wariacji, a niewiele mniejszy wpływ mają zmienne mierzone przez skale tematyczne (30,5%) oraz skale analizy transakcyjnej ACL (28,9%). Około 25% zmienności wyników w KKT można wytłumaczyć wpływem zmiennych ujmowanych przez podskale Sumienności (25,3%) oraz skale *modus operandi* Testu Przymiotnikowego, a niemal 20% – wpływem podskal Ekstrawertyczności NEO-PI-R. Wyniki w skalach oryginalności-inteligencji ACL odpowiadają za 16,5% wariacji w zakresie kompetencji temporalnych. Najmniejszy procent ich wariacji (2,4%) wyjaśniają wyniki w podskalach Otwartości na doświadczenie. Większość rezultatów tej pracy badawczej jest zbieżna z tymi, jakie uzyskali Nosal i Bajcar (2004), badający za pomocą skali AION-2000 orientację temporalną oraz jej korelaty osobowościowe. Uzyskane przez nich wyniki wskazują na dużą zależność pomiędzy sposobem ustosunkowania do wymiarów czasu a pięcioma podstawowymi cechami osobowości (szczególnie zaś neurotyczności, ekstrawersji i otwartości) oraz strukturą potrzeb i tendencjami motywacyjnymi.

Należy zwrócić uwagę, że w kilku przypadkach zmienne kanoniczne, utworzone ze wskaźników kompetencji temporalnych, wyjaśniają większy procent wariacji w zmiennych osobowościowych niż na odwrót – tak, jakby sposób ustosunkowania do czasu w jego trzech wymiarach miał znaczący wpływ na kształtowanie poziomu tychże zmiennych osobowościowych. Porównanie wysokości sum współczynników redundancji z przeciwstawnymi macierzy wskazuje, że jest tak w przypadku poczucia koherencji ($Rd = 55\%$), cech składających się na wymiar ekstrawertyczności ($Rd = 33,7\%$) oraz właściwości mierzonych przez podskale Sumienności NEO-PI-R ($Rd = 28,4\%$).

Przegląd wyników powyższych analiz wskazuje, iż zmienne kanoniczne utworzone na bazie czterech głównych skal Kwestionariusza Kompetencji Temporalnych, miały najczęściej strukturę typu: $Sz Ap Np$, podczas gdy zmienna Oz była w nich stosunkowo słabo reprezentowana. Tak zazwyczaj przedstawiał się

ich układ w pierwszej, najsilniej skorelowanej parze zmiennych, utworzonej wraz z określonymi zmiennymi osobowościowymi. W kolejnych parach układy wskaźników postawy do czasu były różne, ale zawsze jedno- bądź dwuelementowe, np. Oż Np-, Ap Sz-, i ujawniały ich specyficzne związki z określonymi cechami osobowości. To, jak one się przedstawiały, znajdzie swój wyraz w poniższym podsumowaniu.

Należy mieć na względzie, że poniższe wnioski wyrastają z analizy wielowymiarowych współzależności pomiędzy traktowanymi łącznie wskaźnikami kompetencji temporalnych oraz aspektami osobowości reprezentowanymi przez określone grupy skal testowych. Przyjęte założenia teoretyczne co do rozumienia czasu psychologicznego jako *gestalt*, całości konstytuowanej z jego trzech wymiarów, nie uprawniają do dodatkowych (np. metodą analizy regresji) poszukiwań zmiennych, które tłumaczyłyby wariację w zakresie każdego ze wskaźników kompetencji czasowych oddzielnie.

Jakie wnioski ogólne można więc wysnuć na podstawie danych z analizy kanonicznej? Od strony psychologicznej znaleziono powiązanie między otwartością życiową (Oż) – wyrażającą się ufnością w stosunku do świata i pełnym zaangażowaniem w to, co niesie chwila obecna – a spontanicznością (FC), serdecznością (E1) oraz życzliwym nastawieniem do innych (N2-, CP-), związanym z potrzebą ich rozumienia (Int) i gotowością do zajmowania postawy opiekuńczej (Nur). Wiąże się z tym również skłonność do uległości i podporządkowywania się innym (Suc, Def), niezabieganie o swoje racje (E3-).

Spontaniczna otwartość na „tu i teraz”, w powiązaniu z pozytywnym odniesieniem do własnej przeszłości (Oż Ap), jest współzmienna z niską samodyscypliną i trudnościami w zakresie mobilizacji siebie przy realizacji konkretnych zadań. Można przypuszczać, że osoby tak przeżywające czas mają poczucie, że mogą sobie pozwolić na pewną swobodę w dysponowaniu własnymi zasobami i nie odczuwają presji sytuacji.

Postawa otwartości życiowej, w połączeniu z brakiem sprecyzowanej wizji własnej przyszłości (Oż Np-), współwystępuje z brakiem poczucia zrozumienia tego, w czym się uczestniczy i jaki jest sens aktualnych doświadczeń (Zr-). Wyniki te można odnieść do rezultatów uzyskanych przez Zaleskiego (1987, 1994) oraz Zimbardo i Boyda (1999) wskazujących, że wyraźna, dobrze ustrukturyzowana postawa przyszłościowa wiąże się z efektywnym funkcjonowaniem i umiejętnością osiągania celów osobistych. Ufność w stosunku do otoczenia, nawet przy braku zadowolenia z obecnej sytuacji życiowej (Oż Sz-), wiąże się

z kolei z umiejętnością panowania nad własnymi pragnieniami, impulsami (N5-), jak też nad gniewem i irytacją (N2-).

Brak otwartości życiowej (Oż-) współwystępuje z postawą dystansu w stosunku do innych, wyrażającą się brakiem zainteresowania ich sprawami, oschłością, a nawet tendencjami rywalizacyjnymi czy agresywnymi (U-). Zainteresowania osoby zdystansowanej do tego, co „tu i teraz”, kierują się raczej ku zdobywaniu osiągnięć w sferze zadaniowej (Ach) i doskonaleniu się poprzez rozwijanie takich cech charakterologicznych, jak np. wytrwałość i sumienność (End, Ord, A-3, A-4). Wyniki te można odnieść do danych z badań Nosala i Bajcar (2004), z których wynika, że duża rozpiętość perspektywy czasowej, wiążąca się ze szczególnie silną koncentracją na przeszłości i przyszłości, przy małym nastawieniu na teraźniejszość, współwystępuje z postawą zadaniową (tzw. profil proaktywny). Pozostawanie w dystansie w stosunku do aktualnych doświadczeń, przy „przeakcentowaniu” znaczenia przeszłości i ciągłym przeżywaniu nostalgii (Ap Oż-), wiąże się z wycofaniem z kontaktów z osobami płci przeciwnej (Het-) oraz brakiem zainteresowania udzielaniem pomocy czy wsparcia ludziom (Nur-). Natomiast przy „przeakcentowaniu” wymiaru przyszłości (Np Oż-) – życie raczej tym, co będzie, niż tym, co jest aktualnie dane. Wiąże to się z doświadczaniem negatywnych emocji (E6-), niepokoju (N1), nasilonej wrogości (N2), skłonnością do popadania w aktywizm (E4), ale i z konsekwentnym, czasem wręcz bezkompromisowym dążeniem do wyznaczonych celów (S, U-, E3). Brak akceptacji teraźniejszości (Oż- Sz-) zaznacza się zwiększoną potrzebą samokontroli (S-Cn) oraz szukaniem wsparcia i pomocy u innych (Crs). Takie przeżywanie czasu ma wiele cech wspólnych z postawą, którą Zimbardo i Boyd (1999) nazywają fatalistyczną koncentracją na teraźniejszości, a która, jak wynika z ich badań, łączy się z funkcjonowaniem obronnym.

Poczucie zagubienia w obecnej sytuacji życiowej, wraz z towarzyszącym mu przeświadczeniem, że „najlepsze czasy już minęły” (Ap Sz-), okazuje się charakterystyczne dla osób o niskim poziomie ekstrawertyczności (E-), skupiających się przede wszystkim na skrupulatnym realizowaniu bieżących zadań i wypełnianiu obowiązków (S).

Pozytywny stosunek do własnej przeszłości (Ap) wiąże się z tendencją do wchodzenia w szczere, otwarte relacje z innymi (E1, E2), w których wprost wyraża się własne potrzeby i oczekiwania (E3). W sferze emocji nie jest on równoznaczny z przeżywaniem jedynie pozytywnych emocji (E6-). Jest to postawa rozwinięta na bazie przewartościowania minionych, trudnych doświadczeń i do-

strzeżenia w nich sensu, a nie tylko wspomniania tych wydarzeń, które były przyjemne. Tak postrzegana przeszłość jest bazą, skarbnicą doświadczeń – daje poczucie, że jest się w stanie sprostać wymaganiom, że jest się na nie przygotowanym (S1) bez konieczności dokładnego wypracowywania strategii działania (S2-). Umożliwia ona spontaniczność, swobodę w reagowaniu i sprawia, że te reakcje są zazwyczaj adekwatne. Te rezultaty badań są również zbieżne z wynikami uzyskanymi przez Zimbardo i Boyda (1999), którzy ustalili zależność pomiędzy pozytywną postawą do przeszłości a takimi zmiennymi, jak niski poziom lęku i depresyjności, wysokie poczucie własnej wartości, dynamizm działania i ugodowość.

Natomiast mała otwartość na to, co niesie przyszłość (Np-), niechęć do jej planowania oraz podejmowania wysiłków, by ją kształtować, wiąże się z niskim poziomem aspiracji (S4-), brakiem zainteresowań otaczającym światem – w tym ciekawości poznawczej, wrażliwości estetycznej i otwartości na emocje innych ludzi (O2-, O3-, O5-). Towarzyszy temu również przeświadczenie o małych możliwościach wpływania na to, co dzieje się wokół, z racji braku potrzebnych ku temu umiejętności (S1-) oraz niedostatków w zakresie samodyscypliny i wytrwałości w dążeniu do celu (S5-). Rezultaty te korespondują z ustaleniami Verstraten (1980), sugerującymi, że przyszłościowa perspektywa czasowa koreluje pozytywnie z dojrzałością, Zaleskiego (1994), który podkreśla wytrwałość i efektywność działania osób nastawionych prospektywnie, oraz Klamuta (2004), który w swych badaniach wykazuje związek pomiędzy poczuciem sensu życia a ukierunkowaniem na przyszłość i koncentrowaniu się na pozytywnych jej aspektach.

Przeprowadzone w pracy analizy dały podstawy do dokładnego określenia współzależności pomiędzy poczuciem koherencji, obrazem siebie oraz pięcioma głównymi czynnikami osobowości a wskaźnikami kompetencji temporalnych. W ich świetle kompetencje temporalne okazują się zmienną istotną dla diagnozowania adekwatności funkcjonowania i skuteczności działania jednostki.

BIBLIOGRAFIA

- Antonovsky, A. (1995). *Rozwikłanie tajemnicy zdrowia. Jak radzić sobie ze stresem i nie zachorować?* Warszawa: Fundacja IPN.
- Block, R. A. (1990). Models of Psychological Time. W: R. A. Block (red.), *Cognitive models of psychological time* (s. 1-35). Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum Ass.
- Chlewiński Z. (1977). Czas w aspekcie fizjologicznym i psychologicznym. *Roczniki Filozoficzne*, 25, 3, 93-117.

- Cycoń, A., Zaleski, Z. (1998). Future time and quality of life among high school students. *Journal of Mental Changes*, 4, 2, 65-75.
- Fraisse, P. (1963). *The psychology of time*. New York: Harper & Row.
- Fraser, J. T. (1987). *Time. The familiar stranger*. Amherst: The University of Massachusetts Press.
- Januszewski, A. (2005). Wartościowanie perspektywy czasu a style reagowania na stres przez młodzież o predyspozycjach do uzależnień. W: C. Cekiera, I. Niewiadomska (red.), *Wolność od uzależnień fundamentem rozwoju pełnej godności ludzkiej*. Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL.
- Kinget, G. M. (1975). *On being human. A systematic view*. New York: Harcourt Brace Jovanovich, Inc.
- Klamut, R. (2004). *Cel – czas – sens życia*. Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL.
- Lens, W. (1994). Odraczanie nagrody, samokontrola a przyszłościowa perspektywa czasowa. W: A. Januszewski, P. Oleś, T. Witkowski (red.), *Wykłady z psychologii w KUL* (s. 297-308). Lublin: RW KUL.
- Lens, W. (2006). Future time perspective. A psychological approach. W: Z. Uchnast (red.), *Psychology of time: Theoretical and empirical approaches* (s. 51-64). Lublin: Wydawnictwo KUL.
- Łukaszewski, W. (1983). Orientacje temporalne jako jeden z aspektów osobowości. W: W. Łukaszewski (red.), *Osobowość – orientacje temporalne – ustosunkowanie się do zmian* (s. 5-40). Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego.
- McCrae, R. R., Costa, Jr., P. T. (2005). *Osobowość dorosłego człowieka*. Kraków: Wydawnictwo WAM.
- Nawrat, R. (1981). Orientacja temporalna. Przegląd technik pomiaru i wyników badań. *Przegląd Psychologiczny*, 24, 1, 97-123.
- Nosal, C. S. (1987). Interpretacja zależności między zbiorem zmiennych w ramach modelu analizy kanonicznej. W: J. Brzeziński (red.), *Wielozmiennowe modele statystyczne w badaniach psychologicznych* (s. 152-170). Warszawa–Poznań: PWN.
- Nosal, C. S., Bajcar, B. (2004). *Czas psychologiczny: wymiary, struktura, konsekwencje*. Warszawa: Instytut Psychologii PAN.
- Nuttin, J. (przy współpracy W. Lensa) (1985). *Future time perspective and motivation. Theory and research method*. Leuven: Leuven University Press.
- Obuchowski, K. (1987). Psychologiczne aspekty orientacji temporalnej. W: K. Cackowski, J. Wojczakowski (red.), *Stosunek do czasu w różnych strukturach kulturowych* (s. 43-51). Warszawa: ANS.
- Shostrom, E. L. (1968). *Eits Manual for the Personal Orientation Inventory (POI). An inventory for the measurement of self-actualization*. San Diego, California: Educational and Industrial Testing Service.
- Shostrom, E. L. (1972). *Freedom to be: Experiencing and expressing your total being*. New York: Bantam Books Inc.
- Sobol, M., Oleś, P. (2002). Orientacja temporalna „carpe diem” a poczucie satysfakcji z życia. *Przegląd Psychologiczny*, 45, 3, 331-346.
- Tucholska, K. (2005). Zagadnienie kompetencji w psychologii. *Roczniki Psychologiczne*, 2, 11-36.
- Uchnast, Z., Tucholska, K. (2003). Kompetencje temporalne – metoda pomiaru. *Roczniki Psychologiczne*, 6, 131-150.

- Verstraeten, D. (1980). Level of realism in adolescent future time perspective. *Human Development*, 23, 177-191.
- Zaleski, Z. (1988). Transtemporalne „ja”: osobowość w trzech wymiarach czasowych. *Przegląd Psychologiczny*, 31, 4, 931-945.
- Zaleski, Z. (1994). *Psychology of future orientation*. Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL.
- Zimbardo, P. G. (2002). Time to take our time. *Psychology Today*, 3-4.
- Zimbardo, P. G., Boyd, J. N. (1999). Putting time in perspective: A valid, reliable individual-differences metric. *Journal of Personality and Social Psychology*, 77, 6, 1271-1288.

PERSONALITY CORRELATES OF TEMPORAL COMPETENCE: THE INTERPRETATION OF CANONICAL ANALYSIS RESULTS

S u m m a r y

The objective of research was to establish the range of interdependence between temporal competence (as measured by *Temporal Competence Inventory* developed by Uchnast and Tucholska) and selected psychological variables measured by *Questionnaire of the Sense of Coherence (SOC-29)* developed by Antonovsky, *Adjective Check List (ACL)* by H. G. Gough and A. B. Heilbrun, *Revised NEO Personality Inventory* developed by P T. Costa and R. R. McCrae. The procedure of canonical analysis was used to analyze the data collected during the study from a group of 239 students. It follows from the presented analyses that the way of experiencing time and the person's attitude to time in its three dimensions remain in evident linkage to intrapsychic and interpersonal functioning. Therefore, temporal competences can be treated as predictors of efficient and adequate functioning.

Key words: temporal competence, sense of coherence, self-concept, „Big Five”